

بررسی تجربیات خصوصی سازی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در زمینه تحقیقات کشاورزی و ارائه مدل در ایران

ندا علیزاده*

حسن علیپور**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۰

چکیده

سیاست خصوصی سازی در دهه های اخیر، به طور چشمگیری توسط کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه پیگیری و اجرا شده است؛ به طوری که این سیاست به عنوان یکی از برنامه های اصلاح ساختار اقتصادی در اکثر کشورهای جهان، خصوصاً کشورهای در حال توسعه به طور جدی پیگیری و اجرا می شود. اگرچه نتایج اجرای این سیاست در بیشتر کشورهای توسعه یافته با موفقیت همراه بوده، اما در کشورهای در حال توسعه، نتایج خصوصی سازی و مؤلفه های آن، کاملاً مشخص نشده است. لذا هدف کلی این پژوهش، بررسی تجربیات خصوصی سازی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته، در زمینه تحقیقات کشاورزی و ارائه مدل در بخش کشاورزی ایران است. این تحقیق، در سه مرحله به انجام رسیده است: مرحله اول، با استفاده از روش تحقیق کیفی فراترکیب، مؤلفه های تأثیرگذار در خصوصی سازی شناسایی شدند. برای این منظور، ۴۲ اثر منتخب در نشریات معتبر بین المللی در محدوده سال های ۲۰۰۰-۲۰۱۸ با محوریت موضوعی خصوصی سازی و تحقیقات کشاورزی انتخاب شدند که در پنج مرحله جداگانه، اهداف به کار رفته، نمونه ها، روش تحقیق، یافته ها و نتایج مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند. نتایج مرحله اول تحقیق، به جداسازی پنج محور اساسی در زمینه خصوصی سازی منجر شد. محورها عبارتند از: ۱- علل گرایش به خصوصی سازی: با مؤلفه های افزایش کارایی، بهبود وضع مالی دولت، گسترش بازار سرمایه، کاهش هزینه ها، ایجاد اشتغال و کاهش بوروکراسی اداری؛ ۲- موانع خصوصی سازی: با مؤلفه های وجود ابهام های سیاسی و قانونی، مخالفت گروه های ذی نفع قوی، ضعف مالی دولت، نرخ بالای بیکاری، افزایش رقابت در بازارهای جهانی، مهار تورم و کاهش حجم تصدی گری دولت؛ ۳- معایب خصوصی سازی: با مؤلفه های عدم تمایل به عرضه

* ندا علیزاده، استادیار سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی (نویسنده مسئول)

nedalizadeh@yahoo.com

** حسن علیپور، دانشیار سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی halipour2001@yahoo.com

خدمات در مناطق محروم، نادیده گرفتن مسائل زیست‌محیطی، کاهش کنترل دولت بر نوع و کیفیت خدمات‌رسانی و وجود قراردادهای ناامن شغلی؛ ۴- راهکارهای خصوصی‌سازی: شامل عرضه سهام، فروش مستقیم دارایی‌ها، عقد قرارداد پیمانکاری و تغییر ساختار بازار مصرف؛ ۵- پیامدهای خصوصی‌سازی: شامل افزایش کارایی، بهبود وضع مالی دولت، کاهش هزینه‌ها، ایجاد اشتغال و کاهش بوروکراسی اداری.

در مرحله دوم تحقیق، با استفاده از روش تحقیق کیفی، نظریه برخاسته از داده‌ها، پنج محور اصلی شناخته شده در سه مرحله، کدگذاری شدند. در این مرحله، از کنار هم قرار گرفتن زمینه‌ها، علت‌ها، راهکارها و پیامدها، مدل پیشنهادی خصوصی‌سازی کشاورزی در ایران شکل گرفت. در مرحله سوم، با استفاده از روش کمی مدل‌سازی معادلات ساختاری، مدل پیشنهادی مورد راستی‌آزمایی قرار گرفت. نتایج این بخش مشخص کرد که هر پنج مؤلفه، علل گرایش به خصوصی‌سازی، راهکارهای خصوصی‌سازی، موانع خصوصی‌سازی، معایب خصوصی‌سازی و پیامدهای خصوصی‌سازی، رابطه مثبت و معنی‌داری با خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی دارند.

کلیدواژه‌ها: خصوصی‌سازی، تحقیقات کشاورزی، کشورهای توسعه یافته، کشورهای در حال توسعه
طبقه‌بندی JEL: D71, D79, D80

مقدمه

به اعتقاد اکثر اقتصاددانان و سیاستگذاران، سرمایه‌گذاری بر روی تحقیق و توسعه (R&D) در سیستم‌های تحقیقات کشاورزی، به تولید دانش و فناوری‌های جدید منجر می‌شود و این امر در افزایش بهره‌وری کشاورزی تأثیرگذار است. با این حال طی چند دهه گذشته، تغییرات اساسی، هم از نظر ساختار و هم از نظر مالی در این سیستم‌های تحقیقاتی رخ داده است. به‌طور خاص، می‌توان بیان کرد که در بسیاری از کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه، بخش دولتی، نقش پررنگ‌تری در تأمین هزینه‌های مالی تحقیق و توسعه دارد (دلوری، ۱۳۹۵: ۶۳).

سیاست خصوصی‌سازی در معنای واقعی خود به مفهوم واگذاری هر یک از موارد مالکیت، مدیریت و (سیاستگذاری، نظارت و کنترل) یا ترکیبی از آنها از بخش دولتی به بخش‌های غیردولتی است. تجربیات متفاوتی از اجرای این سیاست در جهان وجود دارد و هر کشور متناسب با شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی خود گونه متفاوتی از روش‌های آن را تجربه کرده است.

به عنوان مثال، دولت در هندوستان در تأمین هزینه‌های تحقیق و توسعه، نقشی حیاتی دارد و به‌عنوان حامی اصلی در تأمین بودجه و اجرای تحقیقات و آموزش کشاورزی به شمار می‌رود. اهمیت این موضوع تا جایی است که هزینه‌های واقعی دولت، چه دولت‌های مرکزی و چه ایالتی در مورد تحقیق و توسعه در دو دهه گذشته، حدود چهار برابر افزایش یافته است - ۱۸ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۰ تا ۶۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱ - (Gupta, 2008: 29).

در کشورهای توسعه یافته مانند آمریکا، بخش خصوصی از سال ۱۹۷۵ تاکنون حضور فعالی در عرصه‌های مختلف کشاورزی داشته است (Naseem et al, 2006: 57). مقایسه سهم بخش خصوصی و دولتی در تحقیقات کشاورزی آمریکا، مشخص می‌کند که در سال ۲۰۰۶ بیش از ۹۰ درصد هزینه تحقیقات، همچنین بیش از ۸۰ درصد هزینه تحقیقات در زمینه مهندسی ماشین‌آلات کشاورزی و ۵۵ درصد هزینه مربوط به گیاهان زراعی و باغی، بر عهده بخش خصوصی بوده است.

خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی در آمریکا نیز، تبعاتی داشته که از جمله آنها

می‌توان به ایجاد بازارهای تجاری بزرگ‌تر، گسترش فناوری‌های پیشرفته‌تر، کمتر شدن هزینه نهاده‌های کشاورزی، ایجاد رقابت و در نتیجه، بالا رفتن کیفیت ارائه خدمات شرکت‌های خصوصی و جریان بالای سرمایه‌گذاری در کشور، اشاره کرد (Naseem et al., 2006: 40).

در فرانسه نیز بخش تحقیقات کشاورزی، عمدتاً به صورت دولتی اداره می‌شد که به دلیل مشکلات مالی از دهه ۱۹۸۰ دولت این کشور به این نتیجه رسید که قادر به اداره تأمین تمامی هزینه‌ها نیست. به طور مثال، از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۴، بودجه دولتی برای تحقیقات کشاورزی، ۲۲ درصد کاهش و طی همین سال‌ها، بودجه بخش خصوصی، ۱۵ درصد افزایش یافته است. همچنین امروزه، نقش بخش خصوصی در تحقیقات کشاورزی دولت فرانسه، حدود ۶۳ درصد از فعالیت‌های تحقیقاتی و نقش بخش دولتی، ۳۷ درصد گزارش شده که مطابق با میانگین اتحادیه اروپا در خصوص واگذاری بخش دولتی به بخش خصوصی است (Sjaastad et al., 2007: 65).

مسئله خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی چین نیز از اواسط دهه ۱۹۹۰ با هدف بهبود بهره‌وری، اصلاح ساختار حاکمیتی، ایجاد استقلال و انگیزه در مؤسسات، معرفی بازارهای جدید و آزادسازی تجاری مطرح شد. سرمایه‌گذاری شرکت‌های خصوصی در حوزه تحقیقات کشاورزی در چین در فاصله سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۶ رشدی حدود ۲۸ درصد را داشته است. در همین فاصله زمانی، نرخ رشد بودجه تحقیق و توسعه بخش دولتی در حوزه کشاورزی، حدود ۱۰ درصد افزایش یافته که حاکی از تمایل دولت به سمت خصوصی‌سازی است (Hu, 2011: 97).

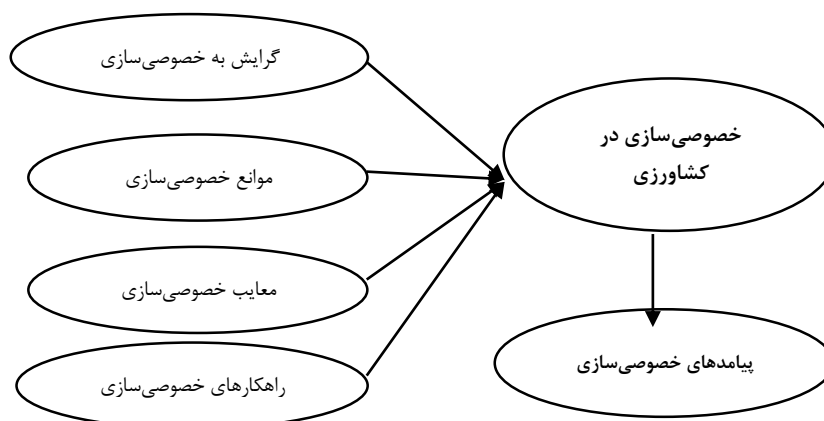
بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اقتصاد وسیله است نه هدف و در تحکیم بنیان‌های اقتصادی، اصل بر رفع نیازهای انسان در مسیر رشد، تعالی و تکامل است. از این‌رو، برای تحقق آن در اصل چهل و چهارم ذکر شده که نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی بنیان گذاشته شده است (زمان‌زاده، ۱۳۸۸: ۲۵).

خصوصی‌سازی در ایران به گونه‌ای پیش می‌رود که گویا مشکل صرفاً مالکیت دولتی شرکت‌ها است و این مشکل با واگذاری مالکیت از طرف دولت آن هم به هر نحوی، برطرف می‌شود. بر اساس قانون خصوصی‌سازی برنامه سوم توسعه کشور، سهام همه

شرکت‌های دولتی که بر اساس قانون اساسی قابل انتقال به بخش خصوصی است، باید به مالکیت بخش خصوصی درآید (جعفرزاده، ۱۳۸۶: ۳۰).

با برنامه‌ریزی انجام شده، دولت در نظر داشت تا پایان برنامه چهارم توسعه، سهم مالکیت خود را در اقتصاد کشور به ۲۰ درصد و سهم بخش خصوصی را به ۵۵ درصد و سهم بخش تعاونی را به ۲۵ درصد برساند. بخش کشاورزی یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی است که نقش آن در اقتصاد، بر اساس آمار رسمی کشور حدود ۲۵ درصد تعیین گردیده است (زمان‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۵). از آنجایی که بین بخش کشاورزی و سایر بخش‌های اقتصادی کشور از لحاظ ساختاری تفاوت‌های بسیاری وجود دارد، شیوه خصوصی‌سازی در این بخش نیز با سایر بخش‌ها متفاوت است. در این مدت عمده هدف دولت در اجرای تعدیل اقتصادی، قطع پرداخت یارانه و واگذاری فعالیت‌های دولتی به بخش خصوصی بوده و در بخش کشاورزی تنها به حذف یارانه اکتفا شده است (درخشان، ۱۳۸۲: ۱۹).

مقایسه داده‌ها راجع به نرخ سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در قسمت‌های مختلف اقتصادی کشور نشان می‌دهد که در طول چند دهه گذشته، پایین‌ترین نرخ سرمایه‌گذاری، مربوط به بخش کشاورزی (خاصه در بخش تحقیقات) بوده است. بررسی روند سرمایه‌گذاری، طی برنامه‌های توسعه اول تا چهارم، نشان‌دهنده این است که سهم اعتبارات بخش کشاورزی از کل اعتبارات تخصیص یافته به سایر بخش‌ها، روند کاهشی داشته و میانگین آن به ۲/۴ درصد رسیده، در حالی که میانگین این نسبت طی سال‌های برنامه سوم توسعه، ۶/۷ درصد بوده است (آقا نصیری، ۱۳۹۰: ۶۴). لذا هدف کلی این تحقیق، بررسی تجربیات کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نسبت به خصوصی‌سازی در حوزه تحقیقات کشاورزی است که اهداف اختصاصی همچون شناسایی علل گرایش به خصوصی‌سازی، شناسایی موانع و معایب خصوصی‌سازی در کشاورزی ایران، شناسایی راهکارهای خصوصی‌سازی و شناسایی پیامدهای خصوصی‌سازی در کشاورزی، از جمله مواردی است که سعی در پاسخگویی به آنها بوده است (شکل ۱).

شکل ۱: چارچوب نظری تحقیق

پیشینه تحقیق

سهم بخش کشاورزی در ایجاد اشتغال، کمک به درآمد ملی، تولید غذا و همکاری متقابل با صنایع است که اهمیت و ضرورت توجه به این بخش را به خوبی نشان می‌دهد. در کشورهای توسعه یافته، بخش تحقیقات کشاورزی از سوی صنعت، کاملاً حمایت می‌شود؛ ولی در کشورهای در حال توسعه، این بخش کشاورزی است که تا اندازه‌ای کاستی‌های بخش صنعت را جبران می‌کند (مهدوی عادل و رافعی، ۱۳۸۹: ۱۶).

کشاورزی دولتی ایران، آن‌چنان که باید در ارتقاء بهره‌وری کشور موفق نبوده است. در این بین، راهکار خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی، یکی از گزینه‌هایی بوده که در بسیاری از کشورها محک خورده است (تقی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۰۲). در این راستا، محسنی (۱۳۸۸: ۶)، بیان می‌دارد که در تحقیقات کشاورزی به دلیل وجود تنگنای ساختاری و کمبود امکانات مالی اکثر بهره‌برداران، مشکلات مربوط به سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، نمود بیشتری داشته است. به‌رغم اینکه این بخش، نقش مهمی در تولید ناخالص داخلی و اشتغال دارد، ولی متأسفانه رشد سرمایه‌گذاری در آن، در دهه‌های گذشته مطلوب نبوده و سهم آن از تشکیل سرمایه در اقتصاد ملی طی دو دهه گذشته، ۹/۵ درصد شده است.

مطالعه عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در تحقیقات کشاورزی ایران طی یک دوره بیست ساله، توسط (کیان‌پور، ۱۳۸۳: ۴)، مشخص کرد که متغیرهای مؤثر بر سرمایه‌گذاری خصوصی شامل شاخص بهای محصولات کشاورزی، ارزش

افزوده بخش کشاورزی، موجودی سرمایه دولت در بخش کشاورزی و اعتبارات جاری و سرمایه‌ای اعطایی بانک کشاورزی بوده‌اند. نتایج این بررسی نشان داد، در میان متغیرهای یاد شده، موجودی سرمایه دولتی و اعتبارات اعطایی بانک کشاورزی، از تأثیر بیشتری برخوردار بوده است.

عوامل تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری در بخش تحقیقات کشاورزی ایران به اعتقاد زیری (۱۳۹۳: ۵۸)، به دو دسته شناخته شده و نامشخص تقسیم می‌شوند. در این بین، سطح درآمد، میزان سرمایه‌گذاری دولتی، اعتبارات بانکی، نرخ تورم و پس‌انداز، از جمله عوامل قابل اندازه‌گیری هستند که بیشترین اثرات را در سرمایه‌گذاری بخش خصوصی دارند. در مطالعات نصیرزاده (۱۳۸۹: ۳۶)، وضعیت سرمایه‌گذاری در تحقیقات کشاورزی و عوامل مؤثر بر آن بررسی و مهم‌ترین عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در کشاورزی، درآمدهای نفتی، اعتبارات اعطایی بانک‌ها، شاخص قیمت نسبی محصولات کشاورزی و موجودی سرمایه در دوره قبل معرفی شده است. در این راستا دلاوری (۱۳۹۵: ۲۳) نیز، موانع پیش روی اجرای خصوصی سازی در تحقیقات کشاورزی را به سه دسته، (۱) موانع سیاسی (عدم همراهی برخی سیاستمداران و مسئولان با سیاست‌های خصوصی سازی)، (۲) موانع قانونی و (۳) موانع اقتصادی (هزینه‌های انجام خصوصی سازی، قیمت گذاری، خرید و فروش شرکت و غیره) بیان می‌دارد (رضایی، ۱۳۸۹: ۲۶).

در قوانین و مقررات کشور ما نیز این مهم از دید قانون‌گذار، دور نمانده است. در این مورد، می‌توان به مفاد بند «ج» ماده ۱۴ قانون برنامه سوم توسعه و بند «ز» ماده ۵ اساسنامه سازمان خصوصی سازی توجه کرد که مقرر شده، سازمان پس از واگذاری شرکت‌ها، بر فعالیت‌ها و نحوه مدیریت آنها نظارت داشته باشد تا از مفاد قراردادهای واگذاری، تخلف نشود. بی‌تردید این‌گونه نظارت‌ها، می‌تواند از عواقب منفی خصوصی سازی بکاهد و گرایش عمومی به سرمایه‌گذاری در این حوزه را نیز تقویت کند.

روش تحقیق

این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی بوده که با استفاده از روش تحقیق آمیخته (کیفی+کمی) در سه مرحله انجام شده است. هدف از انجام این تحقیق، پاسخگویی به این پرسش‌هاست که اصولاً چه مؤلفه‌هایی می‌توانند در خصوصی سازی تحقیقات

کشاورزی تأثیرگذار باشند؟ شرایط علی، واسطه‌ای و محیطی تأثیرگذار بر خصوصی-سازی تحقیقات کشاورزی کدامند؟ خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی در ایران چه پیامدهایی را در بر دارد؟ و درنهایت، چه الگویی را برای خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی در ایران می‌توان پیشنهاد کرد؟ در مرحله اول، به‌منظور دستیابی به هدف اول تحقیق مبنی بر «چه مؤلفه‌هایی در خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی تأثیرگذار هستند؟» از روش تحقیق کیفی فراترکیب استفاده شد. فراترکیب، روشی برای سنتز و اکاوی مطالعات کیفی به‌منظور مقایسه مفاهیم، تجزیه و تحلیل محتوا، طبقه‌بندی یافته‌ها و بازاندیشی مجدد پیرامون موضوع تحقیق است (قاضی طباطبایی و ودادهیر، ۱۳۸۹: ۶۸).

مراحل انجام این روش تحقیق به شرح زیر است:

- ۱- تهیه سؤال یا سؤال‌های تحقیق (به عنوان مثال: چه مؤلفه‌هایی در خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی تأثیرگذار هستند؟).
- ۲- انتخاب اهداف تحقیق: انتخاب کلیدواژه‌های مرتبط با عنوان تحقیق به‌منظور یافتن منابع مناسب، استخراج تئوری‌ها، نظریه‌ها، مؤلفه‌ها و غیره (در این تحقیق از کلیدواژه خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی استفاده شد).
- ۳- نمونه‌گیری: انتخاب مقالات، کتاب و همایش‌های معتبر (نمونه منتخب فراترکیب در این تحقیق ۴۲ اثر چاپ شده پیرامون حوزه خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی بوده است).
- ۴- تعیین اعتبار: نوع زبان، محدوده زمانی چاپ اثر، بررسی محور موضوعی (آثار انتخاب شده به دو زبان فارسی و انگلیسی انتخاب شده، بین سال‌های ۲۰۱۸-۲۰۰۰ چاپ شده و محور موضوعی مقالات انتخاب شده، در مورد خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی بوده‌اند).
- ۵- جمع‌آوری داده‌ها: در این مرحله، داده‌های حاصل از هر بخش (بخش اهداف، نمونه‌ها، روش‌شناسی، تحلیل محتوا و نتایج) در جداولی جداگانه ارائه شده و نتایج هر بخش، استخراج می‌شود.

در مرحله دوم، به‌منظور تدوین مدل خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی، با توجه به مؤلفه‌های یافت شده در قسمت اول تحقیق (فراترکیب)، از روش تحقیق

نظریه برخاسته از داده‌ها استفاده شد. به طور کلی، در انجام پژوهش به روش نظریه برخاسته از داده‌ها، می‌توان سه رهیافت متفاوت را مورد نظر قرار داد که در این پژوهش، از شیوه سیستماتیک منتسب به اشتراوس و کوربن (۱۹۹۰) استفاده شد. مراحل این روش عبارتند از:

کدگذاری باز: در این مرحله، اطلاعات حاصل از مرحله اول تحقیق (فرا ترکیب) از طریق جزء به جزء کردن شواهد به دست آمده، تبدیل به یک سری مقوله‌ها/ طبقه‌ها می‌شود. سپس مقوله‌های اصلی و فرعی، مشخص و جداسازی می‌شوند.

کدگذاری محوری: در این مرحله، یک مقوله اصلی کدگذاری باز انتخاب می‌شود و در مرکز فرایند مورد بررسی قرار می‌گیرد، سپس سایر مقوله‌ها در قالب نمودار به آن مرتبط می‌شوند.

کدگذاری گزینشی: این مرحله، شامل تلفیق و پالودن نظریه بوده و از طریق به نگارش درآوردن رابطه میان مقوله‌ها و با توجه به یادداشت‌های جمع‌آوری شده، حاصل می‌شود (بازرگان، ۱۳۹۱: ۸۶).

در مرحله سوم به منظور تأیید مدل خصوصی سازی تحقیقات کشاورزی، از روش تحقیق کمی مدل سازی معادلات ساختاری با استفاده از نظرات مدیران ارشد سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی و کشاورزان نمونه سال ۱۳۹۸، با استفاده از نرم افزار لیزرل ۸،۸^۲ انجام پذیرفت (N= 110). با توجه به اهمیت موضوع، روش نمونه‌گیری به طریق تمام شماری انجام شده است.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های فراترکیب

یافته‌های به دست آمده در مرحله اول تحقیق، با استفاده از روش تحقیق کیفی فراترکیب (متاستز) به منظور شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار در شکل‌گیری خصوصی سازی در حوزه تحقیقات کشاورزی، در قالب پنج بخش به شرح زیر قابل ارائه است.

تحلیل اهداف

نتایج تحلیل اهداف مرتبط با منابع خصوصی سازی، مشخص کرد که در حوزه تجربیات خصوصی سازی تحقیقات کشاورزی، یازده هدف کلی بهبود وضع مالی دولت، افزایش

سرمایه‌گذاری مولد، افزایش کارایی مؤسسات دولتی، کاهش حجم تصدی دولت، معرفی مدل‌های خصوصی‌سازی، چالش‌ها، موانع و راهکارهای خصوصی‌سازی، عملکرد خصوصی‌سازی، بازسازی ساختار بنگاه‌های دولتی و تبعات «خصوصی‌سازی» مورد تأکید منابع تحقیق بودند. از بین اهداف جداسازی شده، «معرفی مدل‌های خصوصی‌سازی» با ۹ تکرار، «بهبود وضع مالی دولت»، «چالش‌ها و فرصت‌های سرمایه‌گذاری در تحقیقات کشاورزی»، «نقش تحقیق و توسعه در کشاورزی» و «بررسی عملکرد خصوصی‌سازی» هرکدام با ۵ تکرار و «افزایش کارایی مؤسسات دولتی»، با ۴ تکرار، رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص دادند.

جدول ۱: تحلیل اهداف به دست آمده از فراترکیب منابع خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی

منابع	اهداف
Sjaastad et al. (2007)	بررسی روند خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی فرانسه
Veljanovski (1998)	بررسی راهکارهای کاهش هزینه بنگاه‌های دولتی کشاورزی در انگلستان
Bel (2006)	بررسی راهکارهای افزایش سرمایه‌گذاری مولد در مؤسسات کشاورزی آلمان
Torche (2005)	بررسی راهکارهای کاهش بار مالی دولت در حوزه تحقیقات کشاورزی شیلی
Nambiar (2009)	بررسی راهکارهای افزایش کارایی، کاهش بار مالی دولت در مالزی
Tahir (2014)	بررسی راهکارهای کاهش حجم تصدی دولت در پاکستان
حسینی (۱۳۸۲)	بررسی راهکارهای کاهش تصدی‌گری دولت در زمینه ترویج کشاورزی
Hu et al. (2011)	بررسی مدل‌های خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی چین
کریمی اصفهانی (۱۳۸۷)	بررسی تجربیات خصوصی‌سازی کشاورزی دنیا
صفار (۱۳۸۸)	بررسی تجربیات خصوصی‌سازی در اروپای مرکزی
Wallsten (2002)	بررسی نقش نظارت و خصوصی‌سازی بر کارایی مؤسسات دولتی کشاورزی
Fink et al. (2002)	بررسی نقش خصوصی‌سازی کشاورزی در کارایی کشورهای در حال توسعه
Tirard (2008)	بررسی روند خصوصی‌سازی کشاورزی در هند
Munari & Oriani (2002)	بررسی رفتارهای ابداعی و تلاش‌های خصوصی‌سازی در زمینه تحقیق و توسعه کشاورزی بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۷
Fuglie et al. (2011)	بررسی برنامه خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی در آمریکا
La Porta et al. (1999)	بررسی عملکرد بنگاه‌های دولتی کشاورزی واگذار شده
Tombo & Ramiz (2001)	ارزیابی و تحلیل اقتصادی عملکرد شرکت‌های بزرگ کشاورزی که در سال‌های ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۸ به بخش خصوصی واگذار شده‌اند.
Stash (2002)	بررسی برنامه خصوصی‌سازی در کشاورزی آرژانتین
Temu et al. (1998)	بررسی تجربه خصوصی‌سازی در کشاورزی تانزانیا
Baskarikhhan (2003)	بررسی تجربیات خصوصی‌سازی در کشاورزی بنگلادش

منابع	اهداف
Pohl et al. (1997)	بررسی خصوصی سازی در بنگاه های دولتی کشاورزی هفت کشور اروپای شرقی
Frydman et al. (1999)	مقایسه عملکرد بنگاه های خصوصی و دولتی کشاورزی در اروپای مرکزی
Carlin et al. (2001)	بررسی عوامل مؤثر در بازسازی ساختار بنگاه های کشاورزی در کشورهای در حال توسعه
Harper (2001)	تحلیل تأثیرات خصوصی سازی بر عملکرد مالی و اجرایی در جمهوری چک
Glennerster (2003)	بررسی تأثیر خصوصی سازی در سودآوری بنگاه های واگذار شده کشاورزی
Earle & Tedy (2001)	بررسی تأثیر خصوصی سازی بر عملکرد شرکت های رومانیایی
Black et al. (2000)	بررسی تاریخ خصوصی سازی کشاورزی روسیه
Grigorian (2000)	بررسی تجربیات خصوصی سازی شرکت های کوچک، متوسط و بزرگ کشاورزی در لیتوانی
Anderson et al. (1999)	بررسی تجربیات خصوصی سازی کشاورزی در مغولستان
Estrin, & Rosevear (2003)	بررسی تبعات خصوصی سازی در مؤسسات دولتی کشاورزی در اوکراین

تحلیل نمونه ها

از بررسی نمونه های به کار رفته در ۴۲ منبع، مشخص شد که تمامی منابع مورد نظر، از طریق مطالعات اسنادی و کتابخانه ای به بررسی تجربیات و مدل های خصوصی سازی در کشورهای مختلف و در ابعاد مختلف پرداخته اند.

تحلیل روش شناسی منابع

نتایج بررسی روش شناسی به کار رفته در ۴۲ منبع مورد نظر در تحقیق، در دو بخش نوع روش به کار رفته و نحوه انجام تحقیق، مشخص کرد که تمامی مقالات مورد بررسی با استفاده از تحقیق کیفی، به بررسی تجربیات خصوصی سازی در کشورهای مختلف پرداخته اند.

تحلیل محتوای کیفی

محورهای به دست آمده از تحلیل محتوای ۴۲ منبع مورد توجه در تحقیق مشخص کرد که بیشتر منابع (۱۲ منبع)، علل گرایش به خصوصی سازی در تحقیقات کشاورزی

و ضرورت آن در کشورهای توسعه یافته و توسعه نیافته؛ ۸ منبع، معایب خصوصی- سازی در کشورهای مختلف؛ ۷ منبع، راهکارهای خصوصی سازی؛ ۶ منبع، موانع خصوصی سازی در کشورهای مختلف و ۴ منبع نیز پیامدهای خصوصی سازی در تحقیقات کشاورزی را بررسی کردند.

تحلیل نتایج

بررسی نتایج موجود در ۴۲ منبع منتخب تحقیق با محوریت موضوعی خصوصی سازی در تحقیقات کشاورزی، به طور کلی مشخص کرد که در کشورهای توسعه یافته، تقریباً امور مرتبط با تحقیقات کشاورزی کاملاً به بخش خصوصی واگذار شده و در سایر کشورها نیز واگذاری هزینه‌ها از بخش دولتی به خصوصی، روند رو به کاهشی داشته است. یافته‌ها مشخص کرد که اجرای خصوصی سازی در بخش تحقیقات کشاورزی، نیازمند یک سری اقدامات و پیش نیازها است که از جمله آنها می توان به ایجاد کمیته خصوصی سازی، اعلام فهرست شرکت‌های قابل واگذاری به بخش خصوصی، تنظیم قانون خصوصی سازی، ارزشیابی دارایی‌های دولت و ایجاد محدودیت‌های بودجه‌ای، مقررات زدایی، تجدید ساختار شرکت‌های مالی، ایجاد تعهد کامل سیاسی و پیش بینی مشکلات اشتغال نام برد.

همچنین نتایج بررسی تجربیات خصوصی سازی در کشورهای مختلف نشان داد که نه تنها رویکرد جهانی واحدی برای خصوصی سازی وجود ندارد، بلکه اجرای موفق این برنامه، تابع عوامل و شرایط مختلفی بوده و الزامات خاصی دارد. به طور کلی، اهداف کشورها از اجرای برنامه خصوصی سازی در بخش تحقیقات کشاورزی، عمدتاً کاهش تصدی گری دولت، کاهش کسری بودجه دولت، افزایش رقابت پذیری، افزایش بهره‌وری و کارایی منابع مادی، انسانی و فناوری، افزایش سرمایه گذاری داخلی و خارجی، جلوگیری از فرار سرمایه‌ها از کشور، کاهش فساد مالی و اداری و افزایش سطح رفاه اجتماعی معرفی شده است.

یافته‌های حاصل از نظریه برخاسته از داده‌ها

به منظور شناخت روابط بین عوامل درونی و بیرونی تأثیرگذار بر خصوصی سازی تحقیقات کشاورزی و استخراج یک تئوری/ نظریه در این رابطه، بر اساس داده‌های به دست آمده از قسمت فراترکیب، از نظریه برخاسته از داده‌ها استفاده شد. یافته‌های

این مرحله از تحقیق، از طریق سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی به دست آمد. در کدگذاری باز، از طریق جزء به جزء کردن محتوای به دست آمده از بررسی ۴۲ منبع مورد توجه در تحقیق، شواهد و داده‌ها، مقوله‌های فرعی و اصلی حاصل از اجرای خصوصی‌سازی و واگذاری شرکت‌ها و مؤسسات و مراکز دولتی کشاورزی در کشورهای مختلف به شرح جدول ۲، جداسازی شدند.

جدول ۲: یافته‌های به دست آمده از کدگذاری باز

شواهد و داده‌ها	محورهای فرعی	محورهای اصلی
۱. ضعف کارایی شرکت‌های دولتی	۱. کاهش تصدی‌گری دولت	۱. علل و گرایش به خصوصی‌سازی
۲. ضعف مالی دولت	۲. رشد اشتغال	۲. پیامدهای خصوصی‌سازی
۳. کسری بودجه دولت	۳. افزایش کارایی فعالیت‌های اقتصادی دولت	۳. راهکارهای خصوصی‌سازی
۴. نرخ بالای بیکاری	۴. ایجاد سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی	۴. موانع خصوصی‌سازی
۵. ضعف کارایی	۵. تعدیل اندازه دولت	۵. معایب خصوصی‌سازی
۶. افزایش رقابت در بازارهای جهانی	۶. وضوح قوانین و مقررات خصوصی‌سازی	
۷. مهار تورم	۷. سودآوری بنگاه‌های کوچک و بزرگ	
۸. ناعادلانه بودن تراز پرداخت‌ها	۸. توزیع متوازن منابع	
۹. کاهش حجم تصدی‌گری دولت	۹. حامی پروری از طریق خصوصی‌سازی	
۱۰. افزایش کارایی		
۱۱. بهبود وضع مالی دولت		
۱۲. گسترش بازار سرمایه		
۱۳. کاهش هزینه‌ها		
۱۴. حفظ اشتغال		
۱۵. تسهیل تولید دانش		
۱۶. کاهش بوروکراسی اداری		
۱۷. عرضه عمومی سهام		
۱۸. فروش مستقیم به مدیران و کارکنان		
۱۹. قرارداد با شرکت‌های داخلی و		

شواهد و داده‌ها	محورهای فرعی	محورهای اصلی
خارجی		
۲۰. تغییر ساختار بازار از نهاده مصرفی به تولید صنعتی		
۲۱. اجرای خط‌مشی‌های خصوصی-ساز		
۲۲. ابهام سیاسی در مورد خصوصی-ساز		
۲۳. مخالفت گروه‌های ذی‌نفع قوی		
۲۴. تقاضای محدود بازارهای مالی		
۲۵. مقاومت مدیران و کارکنان		
۲۶. عدم تمایل برای عرضه خدمات در مناطق محروم		
۲۷. نادیده گرفتن مسائل زیست‌محیطی		
۲۸. کاهش کنترل دولت بر نوع خدمات		
۲۹. وجود قراردادهای ناامن کاری		
۳۰. عدم اطمینان از بازگشت سرمایه		

کدگذاری محوری

در این مرحله از تحقیق، از کنار هم قرار دادن شواهد و داده‌های به دست آمده از تجربیات خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، مدل نظری خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی در ایران به دست آمد. بر اساس مدل به دست آمده در تحقیق، مهم‌ترین علل گرایش به خصوصی‌سازی، مواردی از قبیل کارایی شرکت‌های دولتی، ضعف مالی دولت، کسری بودجه دولت، نرخ بالای بیکاری، فقدان کارایی، افزایش رقابت در بازارهای جهانی، مهار تورم، ناعادلانه بودن تراز پرداخت‌ها و کاهش حجم تصدی‌گری دولت معرفی شد. در مورد موانع خصوصی‌سازی، مواردی از قبیل اجرای خط‌مشی‌های خصوصی‌سازی، ابهام سیاسی در مورد خصوصی‌سازی، مخالفت گروه‌های ذی‌نفع قوی، تقاضای محدود و بازارهای مالی ضعیف و مقاومت مدیران و کارکنان معرفی شد. در زمینه معایب خصوصی‌سازی، مقاومت مدیران و کارکنان، عدم تمایل برای عرضه خدمات در مناطق محروم، نادیده

گرفتن مسائل زیست محیطی و اکولوژیکی، کاهش کنترل دولت بر نوع، کیفیت و نحوه خدمات رسانی، وجود قراردادهای ناامن کاری و عدم اطمینان از بازگشت سرمایه معرفی شد.

همچنین پیامدهای خصوصی سازی نیز افزایش کارایی، بهبود وضع مالی دولت، گسترش بازار سرمایه، کاهش هزینه‌ها، حفظ اشتغال، تسهیل تولید دانش و کاهش بوروکراسی اداری معرفی شده است. راهکارهای خصوصی سازی نیز در این تحقیق، عرضه عمومی سهام، فروش مستقیم و واگذاری به مدیران و کارکنان، عقد قرارداد پیمانکاری با شرکت‌های داخلی و خارجی، تغییر ساختار بازار از نهاد مصرفی به تولید صنعتی، معرفی شده است.

مدل سازی معادلات ساختاری

به منظور آزمون روابط علی بین صفت‌های مکنون (علل گرایش به خصوصی سازی، راهکارهای خصوصی سازی، موانع خصوصی سازی، معایب خصوصی سازی و پیامدهای خصوصی سازی) از مدل تحلیل مسیر استفاده شد (نگاره ۱). بر اساس یافته‌های به دست آمده در جدول ۳، هر پنج مؤلفه توانسته‌اند نشانگرهای مربوط به خود را به درستی تأیید نمایند ($t \geq 1.96$) و رابطه مثبت و معنی داری در زمینه خصوصی سازی تحقیقات کشاورزی برقرار کنند. جدول ۴ معرف شاخص‌های برازش مدل خصوصی سازی در تحقیقات کشاورزی است.

جدول ۳: رتبه‌بندی مؤلفه‌های تأثیر گذار در خصوصی سازی تحقیقات کشاورزی

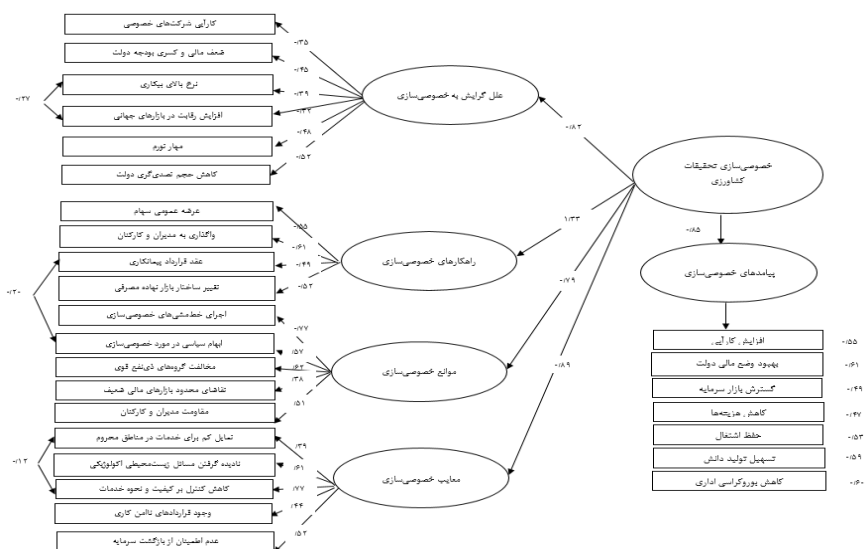
t	بار عاملی	انحراف استاندارد	مؤلفه‌های خصوصی سازی
۴/۱۶	۰/۸۲**	۰/۱۹۷	علل گرایش به خصوصی سازی
۶/۶۵	۱/۳۳**	۰/۲۰۰	راهکارهای خصوصی سازی
۷/۵۶	۰/۷۹**	۰/۱۰۴	موانع خصوصی سازی
۴/۸۹	۰/۸۹**	۰/۱۷۸	معایب خصوصی سازی
۵/۸۷	۰/۸۵**	۰/۱۴۵	پیامدهای خصوصی سازی

** معنی داری در سطح اطمینان ۹۹ درصد ($t \geq 1.96$)

جدول ۴: شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری مؤلفه‌های خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی

مقدار گزارش شده	حد مطلوب	شاخص
۰/۰۹۶	نزدیک صفر	میانگین مجذور پس‌ماندها (RMR)
۰/۰۷۸	$\leq 0/08$	میانگین مجذور پس‌ماندهای استاندارد شده (SRMR)
۰/۹۱	$0/90 \leq$	شاخص برازندگی (GFI)
۰/۹۰	$0/90 \leq$	شاخص نرم شده برازندگی (NFI)
۰/۹۱	$0/90 \leq$	شاخص نرم نشده برازندگی (NNFI)
۰/۹۱	$0/90 \leq$	شاخص برازندگی فزاینده (IFI)
۰/۹۳	$0/90 \leq$	شاخص برازندگی تطبیقی (CFI)
۰/۰۸۲	$\leq 0/08$	ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA)
۲/۳۵	≤ 3	کای اسکویر/ درجه آزادی x^2/d

نگاره ۱: مدل تحلیل عاملی مرتبه دوم مولفه‌های خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی
 Chi-square= 1227/92, df= 585, P-value= 0/00000, RMSEA= 0/08

نتیجه‌گیری

در اجرای این پژوهش، هدف بررسی تجربیات خصوصی‌سازی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در زمینه تحقیقات کشاورزی و ارائه مدل پیشنهادی در بخش کشاورزی ایران بوده است. برای این منظور، از یک رویکرد کیفی دو مرحله‌ای و یک رویکرد کمی استفاده شد. یافته‌های به دست آمده در بخش اول تحقیق (فرا ترکیب)، به شناسایی پنج محور کلی و مورد نیاز در زمینه خصوصی‌سازی تحقیقات کشاورزی و ۲۶ مؤلفه فرعی منجر شد. نتایج رتبه‌بندی مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی ایران، مشخص کرد که مهم‌ترین علت خصوصی‌سازی در بخش کشاورزی، کاهش هزینه‌های دولت؛ مهم‌ترین مانع خصوصی‌سازی کشاورزی، وجود ابهام‌های سیاسی و قانونی و از مهم‌ترین معایب خصوصی‌سازی در کشاورزی ایران، وجود قراردادهای ناامن شغلی و از اصلی‌ترین راهکار خصوصی‌سازی، عقد قرارداد پیمانکاری با بخش خصوصی و مهم‌ترین پیامد خصوصی‌سازی نیز افزایش کارایی مؤسسات دولتی بوده است.

بخش دوم تحقیق، به منظور استخراج مدل خصوصی‌سازی در کشورهای در حال توسعه، با استفاده از روش تحقیق کیفی نظریه برخاسته از داده‌ها انجام شد. نتایج کدگذاری باز، به شناسایی ۳۰ محور کلی در زمینه خصوصی‌سازی، ۸ محور فرعی و ۵ محور اصلی منجر شد و در نهایت، از ترکیب این عوامل، مدل نظری خصوصی‌سازی در کشورهای در حال توسعه شکل گرفت.

در بخش سوم تحقیق، مدل به دست آمده از طریق نظریه برخاسته از داده‌ها، از طریق روش کمی معادلات ساختاری مورد راستی‌آزمایی قرار گرفت. نتایج مشخص کرد که تمامی پنج مؤلفه شناخته شده تأثیرگذار (علل گرایش به خصوصی‌سازی، راهکارهای خصوصی‌سازی، موانع خصوصی‌سازی، معایب خصوصی‌سازی و پیامدهای خصوصی‌سازی)، رابطه مثبت و معنی‌داری با مدل خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی دارند. به طور کلی، از بررسی منابع مرتبط با خصوصی‌سازی در تحقیقات کشاورزی، می‌توان این نتیجه را گرفت که خصوصی‌سازی در کشورهای توسعه‌یافته، بیشتر متناسب با موضوع و محصول و توسعه تکنولوژی‌های جدید، سرمایه‌گذاری می‌کند. بخش دولتی در این کشورها نقش مهمی در توسعه فناوری‌های زیست محیطی دارد. همچنین

می توان بیان کرد که ۹۵ درصد تولید ناخالص داخلی کشورهای توسعه یافته توسط بخش خصوصی تأمین می شود.

در کشورهای در حال توسعه، مزایا و معایبی برای خصوصی سازی وجود دارد که از جمله آنها، می توان قراردادهای ناامن و عدم اطمینان از بازگشت سرمایه را نام برد؛ با وجود این، مزایای خصوصی سازی در این کشورها را می توان در بالا بردن بازده تجاری، تسهیل تولید دانش و وارد شدن در یک فضای رقابتی بین شرکتها دانست. از این رو، به منظور تحقق و تسهیل خصوصی سازی در تحقیقات کشاورزی ایران، می توان برنامه ها و اهداف اصلاحی را این گونه مطرح کرد:

۱- اهداف اقتصادی: تأمین اهداف اقتصادی حوزه کشاورزی، چه در بُعد رشد و چه در زمینه توسعه، به یک مهندسی مجدد در ساختار اقتصادی نیاز دارد. با توجه به اصل ۴۴، مشاهده می شود که این انتخاب، آگاهانه صورت گرفته و بر اساس آرایش جدید، امور مورد تصدی دولت به بخش خصوصی و تعاونی و بنگاه های عمومی غیردولتی تقسیم می شود و دولت فقط وظیفه سیاستگذاری و نظارت را بر عهده دارد.

۲- اصلاحات ساختاری: به منظور انجام اصلاحات ساختاری- اقتصادی در کشور بهتر است قوانین و مقرراتی بر مبنای نیازهای بخش خصوصی و در راستای حمایت از اقشار محروم و کشاورزان خرده پا، به منظور تسهیل خصوصی سازی، واگذاری بنگاه ها، برنامه های حمایتی از قبیل یارانه های کشاورزی و تأمین نهاده های ارزان قیمت توسط بخش خصوصی، تنظیم یا اصلاح شود.

۳- دستیابی به رفاه و توسعه انسانی: خصوصی سازی به خودی خود، یک هدف نیست، بلکه تنها ابزاری برای رسیدن به اهداف بالاتری همچون افزایش رفاه عمومی و توسعه انسانی است. لذا تحقق این گونه اهداف، عملی نخواهد شد، مگر اینکه خصوصی سازی با اصلاحات جامع در دیگر زمینه ها و با انجام مطالعات اصولی از وضعیت آحاد مردم همراه باشد.

۴- تغییرات مدیریتی: جریان خصوصی سازی نباید فقط در حد انتقال مالکیت بنگاه ها خلاصه شود، بلکه حتماً باید انتقال مدیریت را نیز به همراه داشته باشد. در واقع، اعتبار و ارزش اصلی سیاست خصوصی سازی در راستای اهداف توسعه ای، همانا به

کارگیری مدیریت بخش خصوصی است؛ اما اگر با استفاده از ساز و کارهای بازدارنده، مدیریت و تصدی‌گری امور این بنگاه‌ها، همچنان به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در دست دولت باقی بماند، هیچ‌یک از اهداف خصوصی‌سازی محقق نخواهد شد.

با توجه با اینکه مؤسسات دولتی بخش تحقیقات کشاورزی در زمینه‌های تولیدی، خدماتی، صنعتی و مدیریتی انجام وظیفه می‌کنند، در واگذاری این شرکت‌ها به بخش غیردولتی موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱- واگذاری شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی به‌صورت سهام انجام پذیرد.
- ۲- به بهره‌برداران شاغل در بنگاه‌های اقتصادی سهام ویژه و با شرایط بسیار آسان واگذار شود.
- ۳- نقش دولت به‌صورت سهام مدیریت و یا سهام کنترلی تعریف شود، به‌گونه‌ای که حداکثر یک مدیر در هیئت مدیره تعیین کند.
- ۴- توان تولیدی بنگاه‌های اقتصادی حفظ گردد و در خصوص کشت و صنعت کشاورزی، از کوچک شدن واحد تولیدی و تقسیم اراضی ولو سازماندهی واحدهای کوچک جلوگیری شود.

منابع

- آقا نصیری، مریم (۱۳۹۰). مروری بر روند سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی در چهار برنامه توسعه کشور. *مجله اقتصادی بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*، سال دوازدهم، شماره ۴ و ۵، ۶۱-۷۸.
- بازرگان هرندی، عباس (۱۳۹۱). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته. چاپ دوم، تهران: دیدار.
- تقی‌زاده، هوشنگ، محسن پورعبادالهان و داود ابوطالبی (۱۳۸۸). خصوصی‌سازی در شرکت سهامی مخابرات آذربایجان شرقی و نقش آن در کاهش هزینه‌ها. *دانش و توسعه*، ۱۷ سال شانزدهم، شماره ۲۹، ۲۱۸-۲۰۱.
- جعفر زاده، ز. (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی روند خصوصی‌سازی و چالش‌های فراروی آن. *فصلنامه مطالعات مدیریت*، ۵۰: ۳۶-۲۱.
- حسینی، سیدمحمود و فرهاد لشگرآرا (۱۳۸۵). تحلیل زمینه‌ها و ابعاد خصوصی‌سازی ترویج کشاورزی از دیدگاه کارشناسان ترویج حوزه ستادی وزارت جهاد کشاورزی. *ماهنامه جهاد*، ۲۷۵، ۱۹۰-۱۷۶.

- درخشان، حسین (۱۳۸۲). بررسی نقش آزادسازی ترویج کشاورزی. فصلنامه پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال یکم، شماره ۱، ۲۹-۱۸.
- دلاوری، لیلا (۱۳۹۵). بخش خصوصی و جایگاه آن در توسعه کشاورزی. سازمان جهاد کشاورزی استان قم، گزارش سالانه.
- رضایی، ر. (۱۳۸۹). شناسایی عوامل تعیین کننده خصوصی سازی خدمات ترویج کشاورزی از دیدگاه برنج کاران استان زنجان. پایان نامه کارشناسی ارشد ترویج کشاورزی، دانشگاه زنجان.
- زریئی، ف. (۱۳۹۳). خصوصی سازی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم پزشکی تهران.
- زمان زاده، حمید (۱۳۸۸). ضرورت معکوس فرآیند خصوصی سازی در ایران. روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۱۹۱۹.
- صفار، محمد (۱۳۸۸). اقتصاد مالی خصوصی سازی. تهران: سازمان خصوصی سازی.
- قاضی طباطبایی، محمود و ابوعلی و دادهیر (۱۳۸۹)، فراتحلیل در پژوهش های اجتماعی و رفتاری. تهران: جامعه شناسان.
- کریمی اصفهانی، خدیجه (۱۳۸۷). خصوصی سازی. ماهنامه جهاد، ۳۱۵: ۳۶-۲۵.
- کیان پور، سعید (۱۳۸۳). بررسی اجمالی خصوصی سازی در چند کشور منتخب با اشاره ای بر سیاست های کلی اصل ۴۴. کارآفرینان/میرکبیر، سال ششم، شماره ۶۰: ۲۰-۲.
- محسنی، م. (۱۳۸۸). مشکلات و تنگناهای اشتغال دانش آموختگان رشته های کشاورزی. مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۴ (۳): ۱۷-۲.
- مهدوی عادل، محمدحسین و حسین رافعی (۱۳۸۹). بررسی جریان خصوصی سازی و تأثیر آن بر تقویت کارآفرینی در ایران. دانش و توسعه، شماره ۱۸: ۲۷-۱۴.
- نصیرزاده، غلامرضا (۱۳۸۹). خصوصی کردن شرکت های دولتی. تهران: کمال علم.
- Anderson, J. H., Korsun, G., & Murrell, P. (1999). Ownership, exit and voice after mass privatization: evidence from Mongolia. *Economics of Transition*, 7(1), 215-243.
- Baskarikhhan, E. (2003). Privatization in North America. In David Parker and David Saal, eds., *International Handbook on Privatization. Journal of Bangladesh Edward Elgar*, :129-160.
- Bel, G. (2006). Retrospectives: The Coining of " Privatization" and Germany's National Socialist Party. *Journal of Economic Perspectives*, 20(3), 187-194.
- Black, B. S., Kraakman, R., & Tarassova, A. (2000). „Russian Privatization and

- Corporate Governance: What Went Wrong?% Stanford Law and Economics Olin Working Paper No. 178.
- Carlin, W., Fries, S., Schaffer, M. E., & Seabright, P. (2001). Competition and enterprise performance in transition economies: Evidence from a cross-country survey. Available at SSRN 270320.
- Earle, J., & Telgedy, A. (2001). *Productivity and Ownership Structure in Romania: Does Privatization Matter?* Working paper, Central European U., Budapest.
- Estrin, S., and Rosevear, A. (2003). *Privatization in Ukraine.*" In David Parker and David Saal, eds., *International Handbook on Privatization*. Cheltenham, UK: Edward Elgar: 454-474.
- Fink, C., Mattoo, A., & Rathindran, R. (2003). An assessment of telecommunications reform in developing countries. *Information Economics and Policy*, 15(4), 443-466.
- Frydman, R., Gray, C., Hessel, M., & Rapaczynski, A. (1999). When does privatization work? The impact of private ownership on corporate performance in the transition economies. *The quarterly journal of economics*, 114(4), 1153-1191.
- Fuglie, K., Heisey, P., King, J. L., Day-Rubenstein, K., Schimmelpfennig, D., Wang, S. L., ... & Karmarkar-Deshmukh, R. (2011). Research investments and market structure in the food processing, agricultural input, and biofuel industries worldwide. *USDA-ERS Economic Research Report*, (130).
- Glennerster, R. (2003). Evaluating Privatization in the Former Yugoslav Republic of Macedonia. Working paper, Kennedy School, Harvard University, Cambridge.
- Grigorian, D. (2000). Ownership and Performance of Lithuanian Enterprises. Research working paper 2343, World Bank Group, Washington, DC.
- Gupta, G.S. (2008). Privatization: Theory, practices and issues. *The Indian Economic Journal*, Vol. 46, Oct.-Dec. (No.2).
- Harper, J. T. (2001). Short-term effects of privatization on operating performance in the Czech Republic. *Journal of Financial Research*, 24(1), 119-131.
- Hu, R., Liang, Q., Pray, C., Huang, J., & Jin, Y. (2011). Privatization, public R&D policy, and private R&D investment in China's agriculture. *Journal of Agricultural and Resource Economics*, 416-432.
- La Porta, R., & Lopez-de-Silanes, F. (1999). The benefits of privatization: Evidence from Mexico. *The quarterly journal of economics*, 114(4), 1193-1242.
- Munari, F., & Oriani, R. (2002). Privatization and R&D performance: An empirical analysis based on Tobin's q. Available at SSRN 331720.
- Nambiar, S. (2009). REVISITING PRIVATISATION IN MALAYSIA: THE

- IMPORTANCE OF INSTITUTIONAL PROCESS. *Asian Academy of Management Journal*, 14(2).
- Naseem, A., Omamo, S. W., & Spielman, D. J. (2006). *The Private Sector in Agricultural R&D: Policies and Institutions to Foster its Growth in Developing Countries* (No. 591-2016-39907).
- Pohl, G., Anderson, R. E., Claessens, S., & Djankov, S. (1997). *Privatization and restructuring in Central and Eastern Europe: Evidence and policy options*. The World Bank.
- Sjaastad, E., Kaarhus, R., Vedeld, P., & Wold, B. K. (2007). Privatisation and liberalisation in the agricultural sector: An Examination of Processes and Outcomes in Three African Cases.
- Shleifer, A. (1998). State versus private ownership. *Journal of economic perspectives*, 12(4), 133-150.
- Strauss, A. and Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research techniques for developing grounded theory*. (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tahir, P. (2014). Economic and social consequences of privatization in Pakistan. *Journal of Economy of tomorrow*, 3: 1-31.
- Temu, A., & Due, J. M. (1998). The success of newly privatized companies: new evidence from Tanzania. *Canadian Journal of Development Studies/Revue canadienne d'études du développement*, 19(2), 315-341.
- Tirard, M. (2008). Privatization and Public Law Values: A View from France. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 15(1), 285-304.
- Temu, A., & Due, J. M. (1998). The success of newly privatized companies: new evidence from Tanzania. *Canadian Journal of Development Studies/Revue canadienne d'études du développement*, 19(2), 315-341.
- Torche, F. (2005). Privatization reform and inequality of educational opportunity: The case of Chile. *Sociology of education*, 78(4), 316-343.
- Wallsten, S. (2005). Returning to victorian competition, ownership, and regulation: An empirical study of european telecommunications at the turn of the twentieth century. *Journal of Economic History*, 693-722.^۳

